e-ISSN 3060-5059
DOI: 10.67227

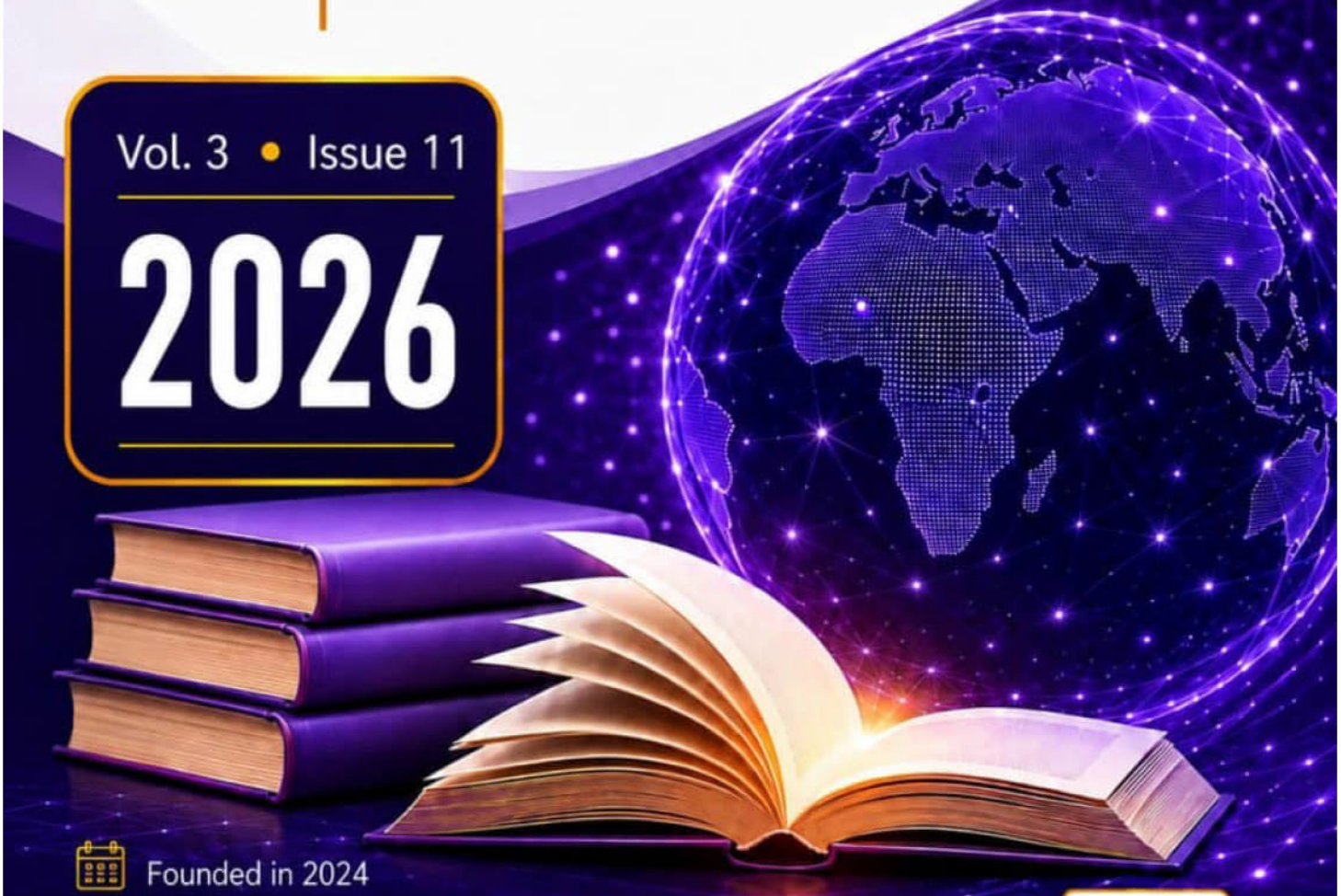
IJTIMOIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNAL

Scientific and Innovative Research in Social and Humanitarian Studies

Vol. 3 • Issue 11

2026

Founded in 2024

publishscience.uz | publish_science_journal@mail.ru

PEER REVIEWED • OPEN ACCESS

ISSN 3060-5059 (Online)
Article / Original paper https://doi.org/10.67227/kk90v092

NEMIS VA O‘ZBEK TILLARIDA BADIIY NOMLAR VA ULARNING LINGVOKULTUROLOGIK QIYOSI

Sanakulov Zayniddin Ibodullayevich
Chirchiq davlat pedagogika universiteti, dotsent, (DSc).
e-mail: z.sanakulov@cspu.uz **ORCID**: https://orcid.org/0000-0002-6952-7738

Annotatsiya.
Mazkur maqolada nemis va o‘zbek adabiyotidagi badiiy nomlar (antroponimlar va poetonimlar) lingvokulturologik hamda qiyosiy-tipologik jihatdan tadqiq etilgan. Badiiy asarlarda qo‘llanilgan onomastik birliklarning milliy-madaniy semantikasi, ularning xalq mentaliteti, urf-odatlari va estetik qarashlari bilan bog‘liqligi ochib berilgan. Tadqiqot jarayonida komponentli tahlil, qiyosiy-kontrastiv va kontekstual tahlil metodlaridan foydalanilgan. Chirchiq davlat pedagogika universiteti talabalari o‘rtasida o‘tkazilgan pedagogik tajriba-sinov natijalari asosida badiiy matnlardagi nomlarning lingvokulturologik xususiyatlarini o‘rgatish metodikasining samaradorligi asoslangan. Tadqiqot xulosalarida badiiy nomlarning tarjima jarayonida milliy koloritni saqlash hamda madaniyatlararo muloqotni rivojlantirishdagi ahamiyati yoritilgan.

Kalit so‘zlar: lingvokulturologiya, badiiy nom, poetonim, antroponim, qiyosiy tahlil, milliy kolorit, nemis tili, o‘zbek tili, konnotatsiya.

ХУДОЖЕСТВЕННЫЕ ИМЕНА В НЕМЕЦКОМ И УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКАХ И ИХ ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКОЕ СОПОСТАВЛЕНИЕ

Санакулов Зайниддин Ибодуллаевич
Чирчикский государственный педагогический университет, доцент, (DSc).

Аннотация.
В статье исследуются художественные имена (антропонимы и поэтонимы) в немецкой и узбекской литературе с позиций лингвокультурологического и сравнительно-типологического подходов. Раскрываются национально-культурная семантика ономастических единиц, используемых в художественных произведениях, а также их связь с национальным менталитетом, традициями, обычаями и эстетическими представлениями народа. В ходе исследования применялись методы компонентного, сравнительно-сопоставительного и контекстуального анализа. На основе результатов педагогического эксперимента, проведённого среди студентов Чирчикского государственного педагогического университета, обоснована эффективность методики обучения лингвокультурологическим особенностям имён в художественных текстах. В заключении определяется значение художественных имён для сохранения национального колорита при переводе и развития межкультурной коммуникации.

Ключевые слова: лингвокультурология, художественное имя, поэтоним, антропоним, сравнительный анализ, национальный колорит, немецкий язык, узбекский язык, коннотация.

LITERARY NAMES IN GERMAN AND UZBEK AND THEIR LINGUOCULTURAL COMPARISON

Sanakulov Zayniddin Ibodullayevich
Chirchik State Pedagogical University, Associate Professor, (DSc).

Abstract.
This article examines literary names (anthroponyms and poetonyms) in German and Uzbek literature from linguocultural and comparative-typological perspectives. It explores the national and cultural semantics of onomastic units used in literary works and their relationship with national mentality, traditions, customs, and aesthetic values. The study employs componential, contrastive, and contextual analysis methods. Based on the results of a pedagogical experiment conducted among students at Chirchik State Pedagogical University, the effectiveness of a methodology for teaching the linguocultural characteristics of names in literary texts is substantiated. The conclusions highlight the importance of literary names in preserving national cultural identity in translation and promoting intercultural communication.

Keywords: linguoculturology, literary name, poetonym, anthroponym, comparative analysis, national cultural identity, German language, Uzbek language, connotation.

Kirish. Jahon tilshunosligida antropotsentrik paradigmaning shakllanishi til birliklarini inson, uning madaniyati, ma’naviyati va tafakkuri bilan uzviy aloqadorlikda tadqiq etishga keng yo‘l ochdi. Til nafaqat axborot uzatish vositasi, balki

ISSN 3060-5059 (Online)

millatning madaniy kodlari, tarixiy xotirasi va mentalitetini saqlovchi ko‘zgudir. Ushbu yo‘nalishda lingvokulturologiya sohasi alohida o‘rin tutib, uning doirasida badiiy asarlardagi onomastik birliklar, xususan, badiiy nomlar (poetonimlar) milliy madaniyatning muhim tashuvchisi sifatida baholanadi. Dunyoning lisoniy manzarasini o‘rganishda turli til tizimlariga, xususan, german va turkiy tillar guruhlariga mansub bo‘lgan nemis va o‘zbek tillaridagi badiiy nomlarni qiyosiy-lingvokulturologik jihatdan tadqiq etish dolzarb muammolardan biri bo‘lib qolmoqda.

O‘zbekiston Respublikasida oliy ta’lim tizimini modernizatsiya qilish, xorijiy tillarni o‘qitishning sifati va samaradorligini oshirish hamda bo‘lajak pedagog kadrlarning lisoniy kompetensiyalarini shakllantirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan hisoblanadi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 19-maydagi «O‘zbekiston Respublikasida xorijiy tillarni o‘rganishni ommalashtirish faoliyatini sifat jihatidan yangi bosqichga ko‘tarish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi PQ-5117-son qarorida hamda oliy ta’limning davlat ta’lim standartlarida (DTS) talabalarning madaniyatlararo muloqot kompetensiyasini rivojlantirish alohida belgilangan [1]. Badiiy adabiyotdagi nomlarning lingvokulturologik mohiyatini chuqur anglash talabalarda o‘zga millat madaniyatiga nisbatan tolerantlikni shakllantirish va tarjimonlik mahoratini oshirishga xizmat qiladi.

Badiiy nomlar (poetonimlar) shunchaki asar qahramonini identifikatsiya qiluvchi vosita bo‘lib qolmay, balki muallifning estetik konsepsiyasi, qahramonning xarakteri, ijtimoiy kelib chiqishi va ramziy ma’nolarini o‘zida mujassam etadi. Biroq nemis va o‘zbek tillarida badiiy nomlarning shakllanish mexanizmlari, ularning konnotativ ma’nolari hamda ularni pedagogik jarayonda talabalarga o‘rgatish metodikasi tizimli ravishda qiyosiy tadqiq etilmagan. Ushbu tadqiqot mavjud lingvistik va uslubiy bo‘shliqni (research gap) to‘ldirishga yo‘naltirilgan bo‘lib, ishning **maqsadi** nemis va o‘zbek tillaridagi badiiy nomlarning lingvokulturologik xususiyatlarini qiyosiy jihatdan ochib berish hamda ularni oliy ta’limdagi dars jarayoniga tatbiq etish samaradorligini sinovdan o‘tkazishdan iborat.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI (LITERATURE REVIEW)

Onomastika va lingvokulturologiya kesishmasida badiiy nomlarni o‘rganish xalqaro miqyosda keng e’tirof etilgan. Nemis tilshunosligida nomlar nazariyasi, ularning funksional-semantik va tarixiy jihatlari D. Nübling, F. Fahlbusch va R. Heuser tomonidan tizimli ravishda tadqiq etilgan [2]. Olimlar o‘zlarining fundamental ishlarida nomlarning oddiy leksik birliklardan farqini, ularning ijtimoiy va madaniy determinantlarini ochib berganlar. Shuningdek, W. F. Nicolaisen badiiy matnlarda joy nomlari va kishi nomlarining stilistik hamda estetik yuklamasini o‘rganib, onomastik birliklarning matn shakllantiruvchi rolini asoslagan [3]. G. Eis va F. Debus kabi nemis tadqiqotchilari esa nomlarning tarixiy rivojlanishi va badiiy asarlardagi ramziy motivlarini lingvistik tahlil doirasiga olib kirganlar [4; 5].

O‘zbek tilshunosligida ham onomastika yo‘nalishi boy an’analarga ega bo‘lib, so‘nggi yillarda badiiy onomastika va lingvokulturologiya masalalari faol o‘rganilmoqda. Tizimli tilshunoslik va o‘zbek onomastikasining nazariy asoslari shakllanishida mahalliy olimlarning xizmatlari katta. Xususan, Z. I. Sanakulov tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda nemis va o‘zbek tillari materiallari asosida lingvokulturologik jihatlar, pedagogik oliy ta’lim muassasalarida bo‘lajak nemis tili o‘qituvchilarining madaniyatlararo kompetensiyasini shakllantirish, nomlarning konnotativ mazmuni va lisoniy tahlili masalalari konseptual tarzda yoritilgan [6; 7].

Shunga qaramay, xorijiy va mahalliy adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, nemis va o‘zbek tillaridagi badiiy nomlarning o‘zaro qiyosiy-kontrastiv tahlili, ulardagi milliy-madaniy o‘ziga xoslikning umumlisoniy va xususiy jihatlari hali ham maxsus tadqiqot obyekti sifatida to‘liq qamrab olinmagan. G‘arb tilshunosligida ko‘proq nomlarning strukturaviy va sotsiolingvistik jihatlari o‘rganilgan bo‘lsa, o‘zbek tilshunosligida leksik-semantik tavsifga ko‘proq urg‘u berilgan. Mazkur maqolada ushbu ikki yondashuv o‘zaro uyg‘unlashtiriladi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI (RESEARCH METHODOLOGY)

Ushbu tadqiqotning metodologik asosini tizimlilik, qiyosiylik va antropotsentriklik tamoyillari tashkil etadi. Nemis va o‘zbek adabiyoti namunalaridagi (masalan, I. V. Gyote, T. Mann, G. Grass hamda Abdulla Qodiriy, Cho‘lpon va Oybek asarlaridagi) badiiy nomlarning lingvokulturologik tabiati quyidagi metodlar yordamida tahlil qilindi:

1. **Komponent tahlil metodi** – badiiy nomlar semantikasidagi milliy-madaniy semalarni (semantik komponentlarni) ajratish uchun.
2. **Qiyosiy-kontrastiv metod** – nemis va o‘zbek tillaridagi poetonimlarning o‘xshash va farqli, milliy o‘ziga xos jihatlarini aniqlash maqsadida.
3. **Kontekstual tahlil metodi** – nomlarning badiiy matndagi funksional vazifasini, xususan, personaj xarakterini ochib berishdagi rolini baholash uchun.

Pedagogik amaliyotda ushbu nazariy qarashlarni tekshirish uchun Chirchiq davlat pedagogika universiteti (ChDPU) Xorijiy tillar fakultetining nemis tili yo‘nalishida tahsil olayotgan talabalari (jami 54 nafar) jalb etildi. Tajriba-sinov darslarida talabalarga nemis va o‘zbek badiiy nomlarining lingvokulturologik tahlili bo‘yicha maxsus ishlab chiqilgan topshiriqlar majmuasi asosida ta’lim berildi va dars samaradorligi matematik-statistik usullar orqali baholandi.

TAHLIL VA NATIJALAR (ANALYSIS AND RESULTS)

Badiiy nomlar (poetonimlar) tilda tayyor holda mavjud bo‘lgan leksik birliklardan farqli o‘laroq, muallif tomonidan muayyan estetik maqsad yo‘lida tanlanadi yoki sun’iy ravishda hosil qilinadi. Qiyosiy tahlillar ko‘rsatishicha, nemis va o‘zbek madaniyatlarida badiiy nomlar orqali qahramon xarakteri va milliy mentalitetni ochib berish mexanizmlari turlichadir.

Nemis adabiyotida, asosan, **«Sprechende Namen»** («gapiruvchi nomlar») konsepsiyasi keng rivojlangan. Bu turdagi nomlar personajning ijtimoiy kelib chiqishi, kasb-kori yoki xarakter-xususiyatlarini to‘g‘ridan-to‘g‘ri yoki ramziy tarzda anglatadi. Masalan, Tomas Mann ijodida yoki nemis xalq ertaklaridagi nomlar ko‘pincha apellyativ leksika bilan bog‘liq bo‘ladi.

O‘zbek adabiyotida esa badiiy nomlar ko‘proq **shaxsiy ismlarning chuqur konnotativ, majoziy va ijtimoiy-**

ISSN 3060-5059 (Online)

tarixiy ma'nolariga, shuningdek, diniy-falsafiy asoslarga (islomiy ismlar, orzu-niyat ismlari) tayanadi. Masalan, Abdulla Qodiriyning «O'tkan kunlar» romanidagi *Kumush*, *Otabek*, *Zaynab* nomlari shunchaki leksik birliklar emas, balki o'zbek ayoli va erkagining ideal ijtimoiy va estetik qiyofasi, sadoqat hamda fojia bilan bog'liq konnotatsiyalarni o'zida mujassam etadi.

Nemis va o'zbek tillaridagi badiiy nomlarning lingvokulturologik xususiyatlarini quyidagi 1-jadval asosida qiyosiy umumlashtirish mumkin:

1-jadval.

Nemis va o'zbek tillaridagi badiiy nomlarning tipologik qiyosi

Tahlil mezonlari	**Nemis tili badiiy nomlari (Poetonimlar)**	**O'zbek tili badiiy nomlari (Poetonimlar)**
Asosiy manbalari	Kasb-hunar, joy nomlari, mifologiya, tabiat hodisalari	Diniy-islomiy asoslar, ezgu niyatlar, go'zallik va jasorat timsollari
Semantik tabiati	Ko'proq rasmiy va ijtimoiy maqomga, xarakterning dominant chizgisiga ishora	Hissiy-ekspressivlik, konnotativlik, oilaviy va nasliy aloqadorlik yuqori
Matndagi funksiyasi	«Sprechende Namen» (so'zlovchi nomlar) – ratsionallik kuchli	Ramziylik, metaforiklik va poetik pafos ustuvor
Madaniy kodi	G'arb sivilizatsiyasi, xristianlik va individualizm prinsiplari.	Sharq falsafasi, islom madaniyati va jamoaviylik (kollektivizm) xususiyatlari.

Ushbu lingvokulturologik qonuniyatlarni oliy ta'lim dars jarayonida, xususan, «Matn interpretatsiyasi» va «Nemis tili stilistikasi» fanlarida qo'llash maqsadida pedagogik tajriba o'tkazildi. Nazorat va tajriba guruhlari talabalarining dars boshidagi va dars yakunidagi ko'rsatkichlari solishtirildi. An'anaviy metodda o'tilgan guruhga nisbatan, lingvokulturologik komponent tahlil metodi qo'llanilgan guruhda talabalarning badiiy matnni tushunish va undagi milliy koloritni his qilish darajasi keskin oshdi (2-jadval).

2-jadval.

Pedagogik tajriba-sinov natijalari (ChDPU talabalari misolida, 100 ballik tizimda)

Guruhlar	**Talabalar soni**	**Tajribadan oldingi o'rtacha ko'rsatkich**	**Tajribadan keyingi o'rtacha ko'rsatkich**	**Samaradorlik ko'rsatkichi (Δ)**
Nazorat guruhi	26 nafar	68.4 ball	72.1 ball	+3.7 ball
Tajriba guruhi	28 nafar	67.9 ball	84.6 ball	**+16.7 ball**

Olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, badiiy nomlarning lingvokulturologik jihatlarini qiyosiy o'rgatish talabalarning filologik tahlil ko'nikmalarini rivojlantiradi. Nemis tili darslarida *Klein-Zaches* (E. T. A. Hoffmann) yoki *Faust* (Goethe) kabi nomlarning o'zbekcha muqobillarini tanlash yoki ularning semantik maydonini tushuntirish talabalarda lingvistik va madaniyatlararo kompetensiyalarning bir vaqtda rivojlanishiga xizmat qiladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR (CONCLUSION / RECOMMENDATIONS)

Nemis va o'zbek tillaridagi badiiy nomlarning lingvokulturologik va qiyosiy-tipologik tahlili natijasida quyidagi xulosalarga kelindi:

1. Badiiy nomlar (poetonimlar) shunchaki nominativ birliklar bo'lib qolmay, muayyan etnosning madaniy-tarixiy va estetik dunyoqarashini o'zida aks ettiruvchi murakkab lingvokulturologik fenomen hisoblanadi.

2. Nemis badiiy onomastikasida personaj xarakterini «gapiruvchi nomlar» (kasb-kor va ijtimoiy holatga oid leksika) orqali ratsional tarzda ochib berish ustuvor bo'lsa, o'zbek badiiy tafakkurida metaforik, ekspressiv-konnotativ hamda diniy-falsafiy asoslarga ega bo'lgan ramziy nomlar yetakchilik qiladi.

3. ChDPU Xorijiy tillar fakultetida o'tkazilgan pedagogik tajriba-sinov ishlari badiiy matnlarni lingvokulturologik yondashuv asosida o'qitish an'anaviy metodikaga nisbatan samaradorlikni 16,7 ballga oshirishini ko'rsatdi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 19-maydagi PQ-5117-son «O'zbekiston Respublikasida xorijiy tillarni o'rganishni ommalashtirish faoliyatini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish chora-tadbirlari to'g'risida»gi qaroriga muvofiq oliy ta'limning Davlat ta'lim standartlari (DTS). – Toshkent, 2021. – URL: https://lex.uz.
2. Nübling D., Fahlbusch F., Heuser R. Namenlosigkeit und Namengebung in der Literatur // Namenkunde: Eine Einführung. – Tübingen: Narr Francke Attempto, 2012. – S. 210–235.
3. Nicolaisen W. F. The Structure and Function of Names in Literary Texts // Onoma. – Leuven, 2002. – Vol. 37. – P. 113–125. – DOI: https://doi.org/10.2143/ON.37.0.504932.
4. Eis G. Altdeutsche Namenkunde und literarische Onomastik // Zeitschrift für Ostforschung. – Marburg, 1965. – Bd. 14, № 2. – S. 301–312.
5. Debus F. Literarische Onomastik: Namen in der Literatur // Name und Text. – Berlin: Walter de Gruyter, 2002. – S. 45–68.
6. Sanakulov Z. I. Bo'lajak nemis tili o'qituvchilarining madaniyatlararo kompetensiyasini shakllantirish metodikasi // Pedagogik mahorat. – Buxoro, 2023. – № 4. – B. 88–94.
7. Sanakulov Z. I. Nemis va o'zbek tillarida onomastik birliklarning lingvokulturologik tadqiqi // O'zMU xabarlari. – Toshkent, 2024. – № 2/1. – B. 142–147.